

О. І. Домбровський

к.і.н., доц.

СУДОВА РЕФОРМА ГЕТЬМАНА К. РОЗУМОВСЬКОГО

В ході розбудови незалежної держави та інтеграційних процесів з європейськими країнами в Україні здійснюється реформування різних державних інститутів із врахуванням світових досягнень та місцевого досвіду і традицій.

У зв'язку із цим великий інтерес виникає до історії національного права та судоустрою, практики регулювання аграрних відносин, тощо. Показовим в цьому є період другої половини XVII–XVIII ст., коли в ході національно-визвольної війни українського народу під керівництвом Б. Хмельницького 1648–1657 рр. було утворено козацьку державу, яка отримала назву Гетьманщина. Вона проіснувала більше 115 років. В територіальному значенні охоплювала Лівобережну Україну, яка після 1654 р. підпала під протекторат Росії і була ліквідована Катериною II у 1764 р. Ця держава мала всі необхідні ознаки, в тому числі і свою судову систему.

Питання правового регулювання судочинства в Україні цього періоду розглядали у своїх працях О. М. Апанович [1], Д. П. Міллер [2], П. П. Музиченко [3], А. Й. Пашук [4] та ін.

Розгалужена судова система на українських землях започатковувалась в часи Київської Русі, і продовжувала розвиватись у період Литовсько-Руської держави та Речі Посполитої. Безперечно, ця система складалася як система закріплення інтересів панівної верхівки захисту їх привілеїв, права власності, її виключного права на експлуатацію переважно корінного народу.

Національно-визвольна війна 1648–1654 рр. під керівництвом Б. Хмельницького започаткувала новий етап формування української державності, підвалиною її відродження стала військово-адміністративна система, що склалася в Запорізькій Січі. Організуючою силою визвольної війни, головним творцем незалежної України було козацтво. Основою відродженої української державності стала республіканська форма правління. Значні зміни відбувалися в суспільному ладі. Український народ здобував не тільки національну, а й особисту волю. На століття було поховано ідею кріпосного права, але повністю ліквідувати соціальний гніт не вдалося, оскільки суспільство в цей історичний проміжок часу не було підготовлене до цього.

Паралельно зі змінами в державному та суспільному ладі формувалася своєрідна правова та судова система, основою судочинства в якій був давній принцип – «де три козаки, два третього судять» [3, с. 145].

Питання судоустрою, який цілком задовольняв би потреби панівного класу, обговорювалися ще під час переговорів про умови входження України під зверхність московського царя. У час цих переговорів козацьке посольство ставило певні умови на яких мало ґрунтуватися відносини між Україною та Росією. «Що б ні воєвода, ні боярин, ні стольник у суди військові не вступалися, але від старшин своїх щоб товариство судили» [1, с. 27] Слід відмітити, що це бажання козацьких послів було враховано. Воно знайшло своє відображення у «Жалованій грамоті царя Олексія Михайловича Війську

Запорозькому на збереження його прав і вольностей 27 березня 1654 року» [5, с. 101].

Це право згодом ще більше закріпилось грамотами, які цар давав гетьманам при їх обранні. Однак не всі суди, про які йшлося під час переговорів, були введені в Україні після 1654 р. Так, не організувались земські, гродські, шляхетські та підкоморські суди. Виникла потреба здійснити судову реформу, якої домагалися землевласники.

Важливо відмітити, що питання судової реформи стало актуальним ще в 40-х роках XVIII століття. Вже комісія по складанню «Прав, по которым судится малороссийский народ» пропонувала утворити підкоморські суди для межових спорів з підкоморіями та каморниками, названими «межовниками» і «підмежовниками», а також ввести возних при цих судах. Згодом це питання порушувалось, як це ми можемо бачити із царського указу від 08.05.1763, при розгляді справи за скаргою переяславського Михайлівського монастиря. В указі органами влади на Україні дана була вказівка утворити підкоморські суди [4, с. 57]. На виконання цього указу були проведені збори всіх землевласників, бунчукових та військових товаришів. На зборах обрано кандидатів та підкоморіїв і представлено їх генеральній військовій канцелярії для затвердження гетьманом. До кінця серпня 1763 р. підкоморіїв було обрано у восьми полках. Так почалася судова реформа.

У 1763 р. в Глухові відбулися Генеральні збори, на яких окремі старшини при обговоренні судової реформи вимагали відновити Генеральну військову раду, статутів суди – земські, гродські, підкоморські, встановити трибунал як апеляційну інстанцію, закінчити кодифікацію права, повернути всі права і привілеї часів Б. Хмельницького. На з'їзді було прийнято постанову про організацію в кожному полку двох земських і двох підкоморських судів та одного гродського суду [4, с. 58]. Новообрані судді могли приступити до виконання своїх обов'язків після прийняття присяги.

У гродські суди фактично було перетворено полкові суди. До їхнього складу входили: полковник, міський суддя, представники полкової старшини, писар. У компетенцію гродських судів входили виключно кримінальні справи [3, с. 168].

З введенням нових судів сотенні правління, полкові суди і полкові канцелярії та генеральний військовий суд не мали права розглядати справи, віднесені до компетенції новоутворених судів, а не закінчені справи їм належало передати новим судам. Генеральний військовий суд залишився апеляційною інстанцією для новоутворених судів.

У грудні 1763 р. і протягом 1764 р. були створені повіти та проведені вибори земських суддів, підсудків і писарів, підкоморіїв і коморників, а також призначені возні [4, с. 59].

Таким чином, в результаті реформи склалася нова система загальних судів – земський, городський, підкоморський та генеральний військовий суд.

До деякої міри спростилася судова система. Вона звільнялася з під впливу адміністративної влади. Отже, реформа Кирила Разумовського 1763 р. мала позитивне значення, бо вона відокремила судову владу від адміністративної.

Своєрідна судова система залишилася на Запорозькій Січі. Суд тут очолював військовий суддя, який був другою особою після кошового отамана. У своїй організації та діяльності суд Запорізької Січі користувався нормами звичаєвого права. Всі, хто проживав на території Запорозької Січі підлягали тільки юрисдикції козацького суду.

Список використаної літератури

1. Апанович О. Українсько-Російський договір 1654 року. Міфи і реальність. Київ : «Варта», 1994. 96 с.
2. Миллер Д. П. Очерки из истории и юридического быта старой Малоросии: суды земские, городские и подкоморские в XVIII в. *Сборник Харьковского историко-филологического общества*. 1896. Т. 1 166 с.
3. Музиченко П. П. Історія держави і права України : Навч. посіб. Київ : Знання, 2007. 471 с.
4. Пашук А. Й. Суд і судочинство на Лівобережній Україні в XVII–XVIII ст. Львів, 1967. 310 с.
5. Хрестоматія з історії держави і права України. За ред. В. Д. Гончаренка. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре». 2003. 800 с.